

УДК 339.543(477)«1917/1921»

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-4>

Чубата М. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (1918 Р.) У ВИСВІТЛЕННІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВознавців

PECULIARITIES OF THE TAX AND CUSTOMS POLICY IN THE UKRAINIAN STATE (1918) IN THE COVERAGE OF DOMESTIC LEGAL SCHOLARS

У статті здійснено стислий історіографічний аналіз наукового доробку правознавців, присвяченого фінансово-економічній сфері державного будівництва, зокрема податковій та митній політиці в Українській Державі (1918 р.). Виявлено, систематизовано і охарактеризовано основні групи історіографічних джерел із зазначеної проблеми. Зокрема, авторкою проаналізовані праці, які безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми, починаючи з опублікованих ще в роки Української революції 1917–1921 рр. і закінчуючи сьогоденням. Для повноти висвітлення окремих аспектів до історіографічного аналізу, крім праць правознавців були залучені також деякі публікації істориків та економістів. Головну увагу в статті сфокусовано на дослідженні правознавцями законодавства Української Держави в питаннях податкової служби, правового регулювання оподаткування, особливостей діяльності її податкового апарату, організаційного оформлення податкових органів, формування української правової традиції у сфері оподаткування та її втілення в розбудові національної державності, а також на законодавчих основах створення та діяльності її митних органів та історико-правових аспектах їх функціонування.

До маловідомих аспектів проблеми авторкою віднесено оподаткування кінематографа, циркових, театральних вистав та інших явищ сфери культури за Гетьманату Павла Скоропадського, зокрема звернено увагу на те, що в Українській Державі обговорювалось питання щодо можливості диференціації цього оподаткування, наприклад, менше планувалося стягувати з театрів культурно-просвітнього характеру, а народні театри взагалі планувалося звільнити від податку. В статті наголошується також, що малодослідженим в історико-правовій літературі залишається питання діяльності Фінансової Ради, створеної гетьманом для керівництва і координації фінансово-банківської, податкової та митної діяльності в державі, а також діяльність шести відділів Департаменту митних зборів, якому були підпорядковані всі митні установи України. Авторка звертає увагу, що аналіз літератури дає підстави стверджувати, що законодавство Української Держави не було копіюванням старих нормативних основ, а було поєднанням досконалих старих і нових українських регламентуючих чинників, що можна виправдати з огляду на тогочасні складні внутрішні обставини.

У висновках авторкою виокремлено коло проблем, що потребують подальшого ґрунтовного вивчення, узагальнення та наукового трактування.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., національне державотворення, Гетьманат Павла Скоропадського, податкова система, митна справа, історіографія.

The article provides a concise historiographical analysis of the scientific output of legal scholars, dedicated to the financial and economic sphere of state building, in particular, tax and customs policy in the Ukrainian State (1918). The main groups of historiographic sources on the specified problem have been identified, systematized and characterized. In particular, the author analyzed works that directly relate to the problem under study, starting with those published during the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and ending with the present. To fully cover certain aspects of the historiographic analysis, in addition to the works of lawyers, some publications by historians and economists were also involved. The main attention in the article is focused on the study by lawyers of the legislation of the Ukrainian State in matters of tax service, legal regulation of taxation, features of the activities of its tax apparatus, organizational design of tax authorities, the formation of Ukrainian legal tradition in the field of taxation and its implementation in the development of national statehood, as well as on the legislative foundations of the creation and activities of its customs authorities and the historical and legal aspects of their functioning.

The author includes the taxation of cinema, circus, theater performances, and other cultural phenomena during the Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi as little-known aspects of the problem. In particular, attention is drawn to the fact that

the Ukrainian State discussed the possibility of differentiating this taxation, for example, it was planned to charge less from theaters of a cultural and educational nature, and it was planned to exempt folk theaters from the tax altogether. The article also emphasizes that the issue of the activities of the Financial Council, created by the hetman to manage and coordinate financial, banking, tax and customs activities in the state, as well as the activities of six departments of the Customs Department, to which all customs institutions of Ukraine were subordinated, remains poorly researched in the historical and legal literature. The author draws attention to the fact that the analysis of the literature gives grounds for asserting that the legislation of the Ukrainian State was not a copy of the old normative foundations, but was a combination of perfect old and new Ukrainian regulatory factors, which can be justified given the complex internal circumstances of that time. The author draws attention to the fact that the analysis of the literature gives grounds to assert that the legislation of the Ukrainian State was not a copy of the old regulatory principles, but was a perfect combination of old and new Ukrainian regulatory factors, which can be justified if we take into account the complex internal circumstances of that time.

In the conclusions, the author identifies a number of problems that require further thorough study, generalization and scientific interpretation.

Key words: *Ukrainian Revolution of 1917–1921, national state formation, Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi, tax system, customs affairs, historiography.*

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, в умовах розв'язаної нашим північним сусідом російсько-української війни, Україна, крім підтримки наших партнерів, потребує для забезпечення наших Збройних Сил усім необхідним не тільки значних людських ресурсів, а й фінансових, тому злагоджена і високоєфективна робота податкових та митних органів України для максимального наповнення бюджету нашої держави є в цих складних умовах надзвичайно важливою, а історичний досвід «фінансового виживання», зокрема в період Української революції 1917–1921 років безумовно є повчальним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам досліджуваної нами проблеми присвячено десятки публікацій, а також декілька дисертаційних досліджень. Одну із перших ґрунтовних спроб історіографічного аналізу наявної літератури здійснено у монографії В. Капелюшного [1, с. 396–413], присвяченій національним державотворчим процесам у 1917–1921 рр., проте основну увагу дослідник звернув на вивчення праць істориків і проаналізував лише окремі публікації правознавців. Стислий історіографічний екскурс, що більше нагадує бібліографічний опис літератури під назвою «Історіографія та джерельна база дослідження історії податкової політики українських урядів 1917–1930 рр.» подав на початку своєї монографії П. Гай-Нижник [2, с. 9–16]. Згодом ґрунтовну статтю опублікував Д. Архирейський [3, с. 26–35], але дослідник обмежив джерельну базу свого дослідження лише статтями Вісника Академії митної служби

України, що були надруковані у рубриці «Історія митної справи». І, нарешті, до найновіших історіографічних досліджень з проблеми відноситься стаття М. Стопчака [4, с. 222–228], присвячена характеристиці сучасних публікацій про митну політику і зовнішню торгівлю України у 1917–1921 рр. Як бачимо, в двох останніх публікаціях, охарактеризованих нами вище, праці з податкової політики не ввійшли до дослідницьких інтересів цих авторів. Щодо публікації архівних матеріалів та інших джерел доби 1917–1921 рр., то їх випуск започатковано збірником «Митниці Слобожанщини» [5].

Метою даної статті є стислий історіографічний аналіз наукового доробку правознавців і окремих праць істориків та економістів, в яких безпосередньо досліджуються різні аспекти податкової та митної політики за доби Гетьманату П. Скоропадського, а також виокремлення тих аспектів проблеми, які ще й сьогодні залишаються малодослідженими та дискусійними.

Виклад основного матеріалу. До перших праць, в яких досліджується фінансово-економічна сфера державного будівництва доби Української Держави, належать монографії О. Андерсона та Л. Неманова, видрукувані ще безпосередньо в роки Української революції 1917–1921 рр. У книзі Л. Неманова, яка, на думку самого дослідника, стала «першою спробою об'єктивного фактичного викладу фінансового життя України за час її існування як самостійної держави» [6, с. 4], автор наголошує, що, перебуваючи в складі Росії, Україна до 1917 р. фактично не мала своєї фінансової політики, так як не мала ні своєї монети, ні

свого банку, ні своїх податків. Уряд гетьмана, який виник під лозунгом насадження в країні порядку і благополуччя, мав перед собою, як стверджує Л. Неманов, готову програму економічної і фінансової діяльності [6, с. 20]. Значна частина книги присвячена дослідженню нормативно-правового забезпечення грошового обігу, податкової політики, міждержавних фінансових відносин тощо. Досить ґрунтовно автор аналізує закон від 14 серпня 1918 р. «Про обмеження ввозу на Україну російських грошових знаків» [6, с. 43]. Більш стисло охарактеризовано групу законів від 9 та 20 травня, а також від 9 липня 1918 р. про розширення гетьманським урядом наданого Державному Банку права емісії [6, с. 46–47].

Щодо законодавчого забезпечення в Українській Державі податкової політики, то Л. Неманов констатує, що «уряд гетьмана, змінивши уряд Центральної Ради, застав державне господарство в повному розладі: не було ні грошей, ні бюджету, ні навіть правильної звітності» та звертає увагу на те, що податкову політику гетьманський уряд «почав з підвищення ставок прямих податків та зборів» [6, с. 158–159]. В окремому розділі своєї монографії, названому «Податкова політика», автор стисло характеризує закони, в яких йдеться про зростання втрое ставок поземельного податку, про податок на приріст прибутку, про підвищення зборів з грошових капіталів, про підвищення обсягів гербового збору, про поштово-телеграфні тарифи та ін., а

порівнюючи успіхи державного будівництва за Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, Л. Неманов дійшов до висновку, що «уряд гетьмана здійснив більш активну роботу в смислі будівництва Української Держави» [6, с. 46].

Щодо книги О. Андерсона, то досліджуваний нами проблематиці автор присвячує два останні розділи під назвою «Імпорт на Україну із центральних держав» та «Експорт з України в центральні держави». Серед нормативно-правових актів, які аналізує дослідник, викликає інтерес затверджене 5 липня 1918 р. Міністром торгівлі і промисловості С. Гутником «Положення про Державне Бюро для закупівлі за кордоном і розподіл на Україні паперу» [7, с. 125–128]. Слід звернути увагу на вмале поєднання автором ґрунтового фактологічного та аналітичного матеріалу.

В післяреволюційний період ні радянськими, ні зарубіжними правознавцями з цих аспектів досліджуваної проблеми спеціальних праць створено не було. Лише в умовах незалежності України тематика, започаткована дослідженнями О. Андерсона та Л. Неманова, отримала певне висвітлення у сучасних дослідженнях науковців, зокрема в працях А. Кольбенка, Е. Мірошниченка, А. Павлова, Й. Рисіча, К. Сандровського, О. Тимошука, Ю. Тлущака, В. Юрченка та ін.

Одним з перших серед істориків права до цієї проблеми звернувся О. Тимошук у своїх монографіях [8], проте лише окремі аспекти, які дотичні з предметом нашого дослідження, знайшли в них стисле відображення.

Законодавчому забезпеченню діяльності податкових органів Української Держави 1918 р. присвятив частину свого наукового доробку Ю. Тлущак. Аналізуючи більше десятка затверджених гетьманом П. Скоропадським законів, зокрема «Про підвищення ставок оплати зі страхування майна та про встановлення пені за невчасну або не повну виплату їх» від 23 серпня 1918 р., «Про військовий податок» від 30 серпня 1918 р., «Про порядок оподаткування державним промисловим і доходним податками чужоземних товарів і компаній» від 19 листопада 1918 р. та ін., автор наголошує, що найбільші досягнення в податковій політиці за 1917–1921 рр. припадають саме на період існування Української Держави гетьмана П. Скоропадського [9, с. 198], а в іншій своїй статті констатує, що «в короткий термін були створені власні податкові органи Української Держави, що загалом спроможні були ефективно виконувати свої функціональні завдання» [10, с. 81]. Свій науковий доробок Ю. Тлущак узагальнив у дисертаційному дослідженні, де зокрема наголошує, що «гетьман докорінно не руйнував російську модель податкового механізму, але дещо модернізував царське законодавство відповідно до ситуації, ним була затверджена низка нормативно-правових актів, що поліпшували, насамперед, фінансову незалежність України» [11, с. 13]. Дисертант стверджує, що відбувалося втілення української правової традиції у сфері оподаткування в розбудову національної державності цього періоду, але

інша справа, що результати такого втілення не завжди були ефективними [11, с. 14].

Досить близькими щодо оцінки Ю. Тлущаком податкового законодавства Української Держави є підходи до вивчення цієї проблеми, викладені у працях В. Юрченка. Дослідник вважає, що важливу роль у здійсненні гетьманським урядом податкової політики відігравали організаційні заходи, спрямовані на відновлення механізму стягнення податків, досить поруйнованому за часи володарювання Тимчасового уряду, Центральної Ради і нетривалого перебування при владі більшовиків [12, с. 173]. В окремому підрозділі своєї дисертації під назвою «Правове закріплення податкової політики Української Держави гетьмана П. П. Скоропадського» В. Юрченко стисло аналізує найважливіші законодавчі акти, які регулювали процеси створення та діяльності податкових органів Української Держави [13].

На відміну від Ю. Тлущака, який зосередився виключно на аналізі законодавства, що регулювало загальнодержавні процеси оподаткування, В. Юрченко акцентує свою увагу на законодавстві, що стосувалось місцевих податків. Так, на його думку, спроба навести порядок з місцевими податками була дещо невдалою внаслідок вад закону від 30 серпня 1918 р. «Про перегляд губернських і повітових земських сміт», бо неузгодженості в його тексті стали на заваді повному упорядкуванню місцевого оподаткування, а на їх виправлення в Українській Державі уже не вистачило відпущеного історією часу, хоча у той же час була більш-менш налагоджена діяльність місцевого податкового апарату, що забезпечило стабільне надходження податкових доходів до бюджету [13, с. 12].

До маловідомих аспектів проблеми належить оподаткування кінематографа, циркових, театральних вистав та інших явищ сфери культури за Гетьманату Павла Скоропадського. Одним з перших до цієї проблематики звернувся П. Гай-Нижник [22, 23], а потім О. Бачинська [24, с. 181–184]. Як наголошує О. Бачинська, «питання оподаткування театральних та інших видовищ було одним із найбільш важливих питань для видовищних форм мистецтва на території Української Держави, адже близько 40% валових зборів театральних підприємств

чи культурно-просвітніх товариств йшло на оплату податків» [24, с. 183]. Дослідниця звертає увагу на те, що в Гетьманаті обговорювалось питання щодо можливості диференціації цього оподаткування, зокрема менше планувалося стягувати з театрів культурно-просвітнього характеру – опери, драми, а народні театри взагалі планувалося звільнити від податку.

Високу оцінку діяльності гетьмана в організації податкової політики подає в своїй монографії О. Михайлова, зазначаючи, що «складність впровадження податкової політики була зумовлена, зокрема, лівацьким уявленням з часів УНР, що податки мусять платити лише заможні верстви. Налагодження служби податкових зборів стало умовою реалізації податкової політики. Її наслідком стало швидке поповнення скарбниці й поступова виплата боргів, які накопичилися за урядування Центральної Ради» [25, с. 198].

Важливою складовою державотворчих процесів в Українській Державі була митна політика. Як стверджує А. Павлов, «для керівництва і координації фінансово-банківської, податкової та митної діяльності в державі створюється Фінансова Рада, членів якої призначав гетьман» [14, с. 68]. До речі, ми не знайшли жодної публікації, в якій би хоч стисло висвітлювалась її діяльність, тому це питання залишається недослідженим в історико-правовій літературі. Щодо структури митного відомства, то автор вважає, що вона практично залишилась такою, як і за часів Центральної Ради: керівництво митною системою здійснював міністр фінансів, безпосереднє виконання митної справи було покладено на Департамент митних зборів, який складався з шести відділів, саме Департаменту були підпорядковані всі митні установи України (22 митниці, 26 митних застав і 2 митних пости) [14, с. 69]. До речі, з шести відділів цього департаменту, крім тарифного, статистики, господарчого та ін., А. Павлов називає і законодавчий відділ, але, на жаль, його діяльність не аналізує [14, с. 69]. Дослідник з'ясовує причини і хід «митних воєн» між Україною та Румунією, а також між гетьманським урядом та створеним в Криму урядом генерала С. Сулькевича. Жодних нормативно-правових документів, актів чи інструкцій він не аналізує, лише називає наказ гетьмана П. Скоропад-

ського «Про заборону вивозу товарів у Румунію і Бессарабію», але, на жаль, без будь-якої характеристики. Проте, ґрунтовне дослідження цих документів, враховуючи сучасне становище в Криму, є, на наш погляд, нагальною потребою не лише в науковому, а й в практичному сенсі, адже запроваджені тоді заходи були досить результативними для України.

Як стверджує Е. Мірошніченко, за Центральної Ради митний контроль на кордоні з Росією створено не було, він був організований за гетьмана П. Скоропадського – після підписання 12 липня 1918 р. угоди між Українською Державою та Росією [15, с. 4]. Беручи до уваги фактично калейдоскопічну зміну органів влади у 1917–1921 рр., автор наголошує: «що характерно для цього революційного періоду, часті зміни влади значною мірою не впливали на роботу митних установ, які тільки й встигали «перепідпорядковуватися» тій чи іншій владі. Свої ж основні функції завжди виконували ретельно» [15, с. 4].

Більш ґрунтовно саме на законодавче підґрунтя створення та діяльності митних органів звернув у своєму дослідженні Й. Рисіч, який наголошує, що «за часів гетьмана Павла Скоропадського державне будівництво набуло всебічного розвитку. Були встановлені митні кордони. Організація кордонної охорони здійснювалася на підставі «Правил про окремий корпус прикордонної варті», а митної служби на підставі «Устава таможенного», затвердженого ще у 1910 р., який набув правонаступництва в новій державі. Гетьманські кордони тимчасово керувалися Статутом кордонної охорони, що у квітні 1918 р. був затверджений урядом УНР, і це надавало легітимності державотворенню. До того ж до затвердження готувалися Кордонний і Митний статuti» [16, с. 18]. На думку дослідника, ще у грамоті гетьмана Павла Скоропадського до українського народу від 29 квітня 1918 р. стверджувалася ліберальна торговельна і митна політика, а в такому конституційному законі, як «Про тимчасовий державний устрій України» вже є розділ «Про фінансову раду», де зазначено, що проблеми фінансових відносин повинні вирішуватися «в законодавчому порядку» [16, с. 18].

На особливостях проведення в Україні митної політики та певних здобутках в роз-

будові власної митної системи зосереджують свою увагу С. Ківалов і Б. Кормич [17, с. 29]. «Під час гетьманування П. Скоропадського у 1918 р., – як стверджують автори, – на кордонах Української Держави діяли так звані «прикордонні сотні», які здійснювали контроль за переміщенням осіб та товарів» [17, с. 29]. На жаль, крім констатації факту їх діяльності, дослідники жодним словом не вказують яким законодавчим актом вони створювалися, які мали повноваження тощо.

Цей аспект проблеми стисло відображено і в книзі О. Гребельника, який зазначає, що за рішенням П. Скоропадського було організовано Корпус прикордонної варті, якому доручалося виконання не тільки функцій охорони кордону України, але й окремих митних функцій [18, с. 85].

Значний вклад в дослідження цього аспекту проблеми вніс О. Тимошук. В одній із своїх праць вчений зазначає, що серед національних державних утворень доби Української революції 1917–1921 рр. найбільш насичену нормативну спадщину, що регламентувала діяльність органів, на які покладалися захист державної безпеки і охорона правопорядку, залишила Українська Держава 1918 р. Щодо УНР доби Центральної Ради, УНР доби Директорії, а також ЗУНР, то в них питому вагу серед регулюючих чинників у правоохоронній галузі мали підзаконні акти у вигляді наказів, інструкцій, надзвичайних розпоряджень тощо [19, с. 242]. Ґрунтовний аналіз закону «Про Статут Державної Варти», окремого статуту «Про організацію Департаменту Державної Варти», «Статуту про кордонні пункти Державної Варти» та багатьох інших нормативно-правових актів О. Тимошук здійснює в своїх монографіях [8] та в майже двох десятках статей, а узагальнює вивчення цієї проблеми у дисертаційному дослідженні [20]. Особливий інтерес викликає четвертий розділ дисертації, зокрема підрозділ, що носить назву «Органи економічної безпеки» [20, с. 272–301], в якому автор аналізує діяльність охоронних органів, належних до відання Міністерства фінансів Української Держави – Кордонної охорони, Митної служби, Фінансової охорони. О. Тимошук наголошує, що в кордонній і митній галузях охоронної діяльності

гетьманський уряд продовжив започатковане кабінетом В. Голубовича, сама ж організація кордонної охорони Української Держави здійснювалася на підставі «Правил про Окремий корпус прикордонної сторожі» 1910 р., а митної служби – Статуту митного 1910 р. Автор зазначає, що у внутрішній службі гетьманські кордонці тимчасово керувалися Статутом кордонної охорони, що був затверджений урядом УНР в останні дні діяльності Центральної Ради. До законодавчого затвердження готувалися нові Кордонний та Митний статuti, але за Гетьманату П. Скоропадського чинності вони не набрали [20, с. 300–301]. Слід підкреслити одну особливість, яка притаманна дослідженню О. Тимощука. Справа в тому, що весь аналіз чинного законодавства Української Держави супроводжується його порівнянням з відповідним імперським законодавством, Тимчасового Уряду і паростками національного законодавства Центральної Ради, а це, в свою чергу, дає підстави стверджувати, що законодавство Української Держави не було копіюванням старих нормативних основ, а було поєднанням досконалих старих російських і нових українських регламентуючих чинників, що можна виправдати з огляду на тогочасні міжнародні і внутрішні оперативні обставини.

Діяльності митних органів України, у тому числі й періоду 1917–1921 рр., присвятив серію статей та дисертаційне дослідження А. Кольбенко. Це єдина на сьогодні дисертація в історико-правовій науці, предмет якої безпосередньо присвячений вивченню цієї проблематики. Для дослідження революційної доби автор у першому розділі виокремлює параграф «Митна політика УНР та ЗУНР» [21, с. 47–68]. Окремого підрозділу про діяльність митних органів Української Держави він не виділяє, а аналізує все це у названому параграфі. Тому вже сама назва параграфа, на нашу думку, сформульована не вірно, адже Українська Держава 1918 р. ніколи не була складовою УНР, а тим більше ЗУНР. Матеріал параграфа дає нам підстави вважати, що більш доречною могла б бути його назва, наприклад, у такому формулюванні: «Митна політика УНР, Української Держави та ЗУНР», тим більше, що за обсягом матеріалу, майже половина підрозділу стосується саме Української Держави.

А. Кольбенко наголошує, що у галузі торговельно-митної політики П. Скоропадському вдалось зробити для України багато позитивного: в 1918 р. П. Скоропадський відновив митний кордон між Україною та Росією; ним було укладено двосторонні договори з Кубанню та Доном, де передбачались умови розвитку торговельно-митних відносин; за допомогою вдалої митно-тарифної політики, яка викликала параліч економіки Кримського півострова, гетьман примусив у жовтні 1918 р. укласти уряд Криму попередню угоду про входження півострова до складу України; у губерніях України в той час діяли фінансові палати, у митних районах – митниці і митні інспектори, які підпорядковувались як міністерству фінансів, так і міністерству торгу і промисловості [21, с. 65–66]. Щодо законодавчих актів, які регулювали ці процеси в Українській Державі 1918 р., то, на жаль, інформація про них в дослідженні А. Кольбенка мінімальна.

На завершення стисло охарактеризуємо особливості висвітлення історії становлення митної політики за доби Української Держави в навчальній літературі. Однією з перших з цієї когорти видань стала книга Б. Кормича «Державно-правовий механізм митної політики України», в якій, здійснюючи короткий екскурс в історію митної справи, починаючи з Київської Русі, автор звертає увагу на те, що «певні здобутки в митній сфері мала Україна і під час визвольних змагань 1917–1921 рр.» [26, с. 4]. Варто наголосити, що автор навіть не згадує про діяльність митних органів у радянський період історії України і продовжує свій екскурс з початку 1990-х років, констатує, що «у цей період розбудову власної митної системи довелося розпочинати майже з нуля» [26, с. 4]. Через рік в співавторстві з С. Ківаловим В. Кормич публікує підручник «Митна політика України», де знову не аналізує радянський період, чітко аргументуючи це тим, що «поразка у визвольних змаганнях призвела до того, що значна частина України у 1922 р. була включена до складу СРСР, а західні землі – до складу Польщі. Таким чином, митна діяльність здійснювалася відповідними центральними органами цих держав. Реальне відродження власної митної системи України як складової державного суверенітету стало можливим

лише на початку 90х рр. XX ст., після розпаду СРСР» [17, с. 29–30]. Таких же принципів висвітлення історичного розвитку митного права в Україні дотримується в своїй праці і Т. Курило [27, с. 16–17].

Проте, на жаль, не в усіх підручниках та навчальних посібниках був такий підхід до висвітлення історії митної політики. Наприклад, Ф. Жорін та інші автори навчального посібника «Правові основи митної справи в Україні» виокремлюють підрозділ 1.2. «Митна справа в Україні в 1917–1991 рр.», де лише згадують про УНР і Українську Державу П. Скоропадського, а в якості основного матеріалу аналізують більшовицькі декрети та циркуляри з митної справи, Митний кодекс СРСР 1964 р. і завершують виклад подій констатацією, що «логічним завершенням цього періоду стало прийняття 1991 р. нового Митного кодексу СРСР» [28]. Але ж яке відношення до історії національної митної справи має радянська митна політика? Ще більше вражає викладом антиукраїнських підходів публікація «Дослідження розвитку митної справи в Україні», де автори у вступній частині наголошують на потребі «детального дослідження історії розвитку національної митної системи» [29, с. 98], а при викладі історії розвитку митної справи в Україні поділяють її на п'ять періодів, де, зокрема, «I – період Київської Русі (XI–XVII ст.)», а «IV – період радянської доби (1917–1991 рр.)» [29, с. 98]. Щодо першого періоду, то чому лише з XI ст. і чому аж до XVII ст., адже традиційно добу Київської Русі визначають IX – серединою XIII ст.? Тепер, що стосується четвертого періоду, то чому період радянської доби? Невже національні дер-

жавні утворення доби Української революції 1917–1921 рр. УНР, Українська Держава, ЗУНР входять до радянської доби? Невже українське національне державотворення і радянське державотворення це одне і те ж? Звичайно ж ні. І приємно констатувати, що останніми роками опубліковано ряд праць, наприклад Л. Дорофєєвої, де чітко відмежовується національна державність України від радянської, адже дослідниця спочатку окремо подає підрозділ «Митна справа за часів українських національних режимів 1917–1918 рр.» [30, с. 77–80], а потім виокремлює підрозділ «Митна справа в Україні у радянську добу (1919–1991 рр.)» [30, с. 81–94]. Такий же підхід з чітким розмежуванням двох форм державності характерний і для видань, опублікованих під редакцією А. Кормича [31], а також М. Бліхар [32].

Підводячи підсумок, маємо всі підстави стверджувати, що дослідження вітчизняними правознавцями різних аспектів податкової і митної політики за доби Української революції 1917–1921 рр., зокрема і періоду Української Держави гетьмана П. Скоропадського, перетворили цю проблему у окремий науковий напрям. В той же час варто зазначити, що ще не всі аспекти досліджуваної проблеми отримали ґрунтовне висвітлення, зокрема малодослідженою залишається діяльність регіональних митниць того періоду, правове регулювання митної та податкової політики, діяльність керівників відповідних підрозділів на місцях. На часі також підготовка до друку комплексних збірок архівних документів та матеріалів про особливості діяльності митних та податкових органів в центрі та на регіональному рівні, що дозволить ще глибше дослідити цю важливу наукову проблему.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). К.: Олан, 2003. 608 с.
2. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.). К.: Цифра-друк, 2006. 304 с.
3. Архірейський Д. Рубрика «Історія митної справи» «Вісника академії митної служби України» (1999–2008): історіографічне та науково-організаційне значення. *Історія торгівлі, податків та мита*. 2014. № 2(10). С. 26–35.
4. Стопчак М. В. Митна політика і зовнішня торгівля України в роки Визвольних змагань (1917–1921 рр.): сучасна вітчизняна історіографія. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. 2019. Вип. 2(27). С. 222–228.
5. Митниці Слобожанщини: Збірник архівних документів і матеріалів: 1660–1870–1992–2000 /упоряд.: Л. Добреля, Л. Момот та ін. Х.: Каравела, 2000. 496 с.
6. Андерсон О. Н. Внешняя торговля Украины в 1918 году. К.: Центросоюз, 1919. 216 с.

7. Неманов Л. М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 – 4 февраля 1919 г.). К.: Культура и Знание, 1919. 212 с.
8. Тимошук О. В. Захисники кордонів Української Держави 1918 р. (історико-юридичний аналіз). Дніпропетровськ: Вид-во Академії митної служби України, 1999. 106 с. Його ж. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Ін-ту внутр. справ, 2000. 462 с.
9. Тлушак Ю. М. Законодавство Української Держави в питаннях податкової служби (квітень – грудень 1918 р.). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 2001. Вип. 13. С. 193–198.
10. Тлушак Ю. М. Російський імперський фіскальний апарат в організаційному оформленні податкових органів Української Держави (1918 р.). *Держава і право. Зб. наук. праць. Серія: юридичні і політичні науки*. К., 2003. Вип. 20. С. 81–86.
11. Тлушак Ю. М. Формування української правової традиції у сфері оподаткування та її втілення в розбудові національної державності 1917–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Юрій Мар'янович Тлушак; Нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.
12. Юрченко В. М. Правові засади податкової політики національних державних утворень на території України у роки визвольних змагань 1917–1921 рр. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Х., 2004. Вип. 26. С. 169–176.
13. Юрченко В. М. Правове регулювання оподаткування в Україні (1917– 1929 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Володимир Миколайович Юрченко; Нац. ун-т внутрішніх справ. Х., 2004. 19 с.
14. Павлов А. П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку: правові та історичні аспекти. К.: Акцент, 2002. 417 с.
15. Мірошниченко Е. Митниця – атрибут державності. *Політика і час*. 1994. № 5. С. 3–7.
16. Рисіч Й. Л. Митна справа в історії українського конституціоналізму. *Митна справа*. 2001. № 1. С. 14–20.
17. Ківалов С. В., Кормич Б. А. Митна політика України. Підручник. Одеса: Юридична література, 2001. 256 с.
18. Гребельник О. П. Основи митної справи. К., 2003. 600 с.
19. Тимошук О. В. Нормативна регламентація діяльності української Державної варти за гетьманату П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.). *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2000. № 1. С. 242–252.
20. Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.): історико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук / Олександр Валентинович Тимошук; Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2000. 436 с.
21. Кольбенко А. В. Історико-правові аспекти утворення та діяльності митних органів України: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01 / Андрій Володимирович Кольбенко; Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 1997. 165 с.
22. Гай-Нижник П. Податкове законодавство України в сфері культури та розваг на початку ХХ ст. *Вісник податкової служби*. 2001. Листопад-грудень. С. 60–65.
23. Гай-Нижник П. Становлення українського театрального мистецтва і питання його оподаткування за Гетьманату 1918 р. *Український театр*. 2003. № 5-6.
24. Бачинська О. М. Оподаткування публічних видовищ і розваг у Гетьманаті Павла Скоропадського. *Гуржіївські історичні читання*. 2014–2015. Вип. 8/9. С. 181–184.
25. Михайлова О. Ю. Павло Скоропадський: «Крім негідників, усі підуть за мною». К.: Парламентське видавництво, 2018. 368 с.
26. Кормич Б. А. Державно-правовий механізм митної політики України. Одеса: Астропринт, 2000. 180 с.
27. Курило Т. В. Митне право України. Львів: Новий Світ-2000, 2013. 240 с.
28. Жорін Ф. Л. Правові основи митної справи в Україні. Конспект курсу лекцій. К.: КНЕУ, 2001. 248 с.
29. Філіппова С. В., Масленніков Є. І., Іванова К. В. Дослідження розвитку митної справи в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 20. С. 98–101.
30. Дорофєєва Л. М. Європейський вектор розвитку української митниці. Одеса: Гельветика, 2019. 448 с.
31. Кормич Б. А., Коваль Н. О. Митне право. Одеса: Фенікс, 2021. 132 с.
32. Бліхар М. М. Митне право України. Львів: Растр-7, 2023. 580 с.